

MTA'NIN ARTIK BİR İŞLEVİ KALMADI MI?*

Yusuf Ziya ÖZKAN MTA Genel Müdürlüğü, Maden Etüt ve Arama Dairesi, ANKARA

1980'lerden beri güçlenerek esen ekonomide liberalleşme rüzgarlarının etkisiyle madencilikte devletin yeri ve işlevi sorgulanmakta ve bu kapsamda MTA'nın yeniden yapılanmasına niyetlenilmektedir. Artık bir işlevi kalmadığı için MTA'nın kapatılması gerektiğinden, küçültülmesi, Maden Dairesi ile birleştirilmesi ya da maden arama dışında başka alanlara kayması gerektiğine kadar değişen görüşler öne sürülmektedir. Ne var ki bu görüşler üzerinde yeterince açık tartışma görülmemektedir. Oysa MTA'nın madencilik sektörü içindeki yeri ve işlevi açıklığa kavuşturulmadan ve buna göre yeniden yapılanma gerekleri saptanmadan adım atılırsa, kaş yapayım derken göz çıkarma tehlikesi az değildir. O nedenle karar vereceklerin dikkatine konuyla ilgili tüm değişik görüş ve seçeneklerin, doğurabilecekleri sonuçlarla birlikte sunulması gereği vardır. Böylece sorunun değişik bakış açılarından görülebilen çeşitli yönleriyle daha iyi algılanabilmesi ve dolayısıyla daha geçerli çözümler bulunabilmesi mümkün olabilecektir. Bu yazı, sorunu teknik bir bakış açısıyla irdeleyerek işte böyle çabalara kararınca bir katkı koymak amacıyla hazırlanmıştır.

MTA Maden Aramalı mı?

Kimilerine göre devlet, sektördeki işlevini madencilikle ilgili faaliyetleri kamu çıkarlarını gözeterek hukuksal anlamda düzenlemek ve insan gücü ihtiyacını, karşılamak üzere okullar açmak gibi konularla sınırlamalı; vergi, teşvik ve kredi politikalarıyla özel girişimcileri yönlendirmek, teşvik etmek ve desteklemekle yetinmelidir. Çünkü bir ekonomik girişimci olarak devletin -tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi- madencilikte de başarısızlığı ortadadır.

Kuşkusuz hem ülkemizin hem de başka ülkelerin bunca yıllık deneyimleri, bu görüşleri doğrulamaktadır. Bununla birlikte madencilikten devletin tümüyle çekilmesini isteyenlerin gözardı ettikleri, madencilik yatırımlarının özelliklerinden kaynaklanan, çok önemli bir nokta bulunmaktadır.

Bilindiği gibi madencilikte üretim faaliyetlerinin

başlayabilmesi için, bölgesel aramalardan fizibilite çalışmasına adım adım ilerleyen yüksek riskli arama ve büyük sermaye isteyen maden geliştirme (mine development) yatırımları gereklidir. Tüm bunları kapsayan madencilik yatırımları ortalama 10-15 yılı bulan uzun sürelerde gerçekleştirilebilir. Ayrıca arama çalışmalarına önemli bir girdi sağlayan ve dolayısıyla arama yatırımlarını kolaylaştıran bölgesel jeoloji hizmetlerini de bu uzun yatırım süresine eklemek gerekir.

Tüm dünyada özel girişimciler bu yüksek risk ve uzun yatırım (doğal olarak daha da uzun geri ödeme) süresini göze alarak madencilik yatırımlarına başlangıçtan itibaren girememekte, ancak arama çalışmaları belli aşamalara ulaşmış-dolayısıyla riski kabul edilebilir ölçüde azaltılmış ve yatırım süresi kısaltılmış-yatırım fırsatlarına ilgi duymaktadırlar. Zaten uzmanlardan oluşan büyük ekipler, çeşitli laboratuvarlardan bilgisayara kadar gelişmiş merkezi destek kolaylıkları ve yalnızca geniş sahalarda uygulandığında ekonomik olan pahalı sistemler (söz gelişi uzaktan algılama, havadan prospeksiyon sistemleri) gerektirmeleri, başkalarına ait ruhsat sahalarında (geniş sahalarda çalışılacağı zaman bu durum kaçınılmazdır) çalışmanın hukuksal zorlukları nedeniyle erken aşama arama çalışmalarının -özellikle bölgesel nitelikli çalışmaların- özel girişimciler tarafından gerçekleştirilmesi kolay değildir.

Üstelik madencilik yatırımlarında ilk adımların devletçe atılması ekonomik akılcılığa da uygundur. Çünkü hem böylece arama yatırımlarındaki yüksek riskin çok sayıda risk alıcı üzerine dağıtılarak asgariye indirilmesi mümkün olur, hem de her özel girişimcinin kendi ihtiyacını karşılamak üzere bu çalışmaları yapması halinde yol açılacak kaynak israfı önlenmiş olur.

Öte yandan devletin madencilik politikalarını uygulamada başvuracağı en etkin araçlardan biri, sözü edilen bu kamu yatırımlarıdır. Kamu yatırımları, özel yatırımların maliyetini düşürerek, devlete madencilik yatırımlarının dağılımını (maden türü ve yatırım yeri açısından) ve hızını belirlenmiş hedefler yönünde etkileme imkanı verir. Yönlendirici ve özendirici vergi ve kredi politikalarının, arama yatırımlarının doğasına uygun

* Yazı Mayıs 1993'te hazırlanmıştır.

politika araçları oldukları söylenemez. Çünkü vergi kolaylıkları, sadece kâr eden işletmelerin otofinansman gücünü arttırarak yatırımlar üzerinde etkili olabilir. Arama yatırımları için girişimcilere borçlarını ilerde üretime geçtiklerinde kendi satışlarından elde edecekleri gelirlerle geri ödeme imkanı verecek gerçek bir kredi desteği sağlamak ise, yukarıda değinilen yüksek risk ve uzun vade yüzünden kolayca mümkün değildir.

Sonuç olarak devlet sözü edilen faaliyetleri özel sektörden daha iyi yapabildiği için değil, açıklanan nedenlerle özel kesim yapamadığı için sürdürmek zorundadır. Madencilikte kamu ve özel yatırımlar rakip değil, birbirini tamamlayıcıdır. Kamu yatırımlarının amacı, ülkenin madencilik alanındaki yatırım fırsatlarını açığa çıkarmak ve böylece özel girişimlerin ilgisini bu fırsatlar üstüne çekerek çok daha büyük yatırımlar gerektiren üretken yatırımları uyarmaktır. Madencilikte özel yatırımların canlılığı, büyük ölçüde kamu yatırımlarının uyarıcılığına bağlıdır. Devletin madencilik yatırımlarındaki uyarıcılık işlevi ortadan kaldırılırsa, sektörün en önemli büyüme etmenlerinden biri yok edilmiş olur.

Belki gelişmiş batı ülkelerinde devletin madencilik yatırımlarından tümüyle çekilmesi (gerçekte böyle bir durum da yoktur) kendi gelişmişlik düzeyleri açısından bizdeki kadar büyük sıkıntılar yaratmayabilir. Çünkü onlar hem sahip oldukları uluslararası nitelikteki şirketleriyle dünya madencilik faaliyetleriyle yaratılan değerden aslan payını almaktadırlar, hem de madencilik alt yapısı hizmetlerini bize göre çok ileri bir düzeyde gerçekleştirmişlerdir. Sözgelisi İngiltere'de* ülkenin tümünün 1/10.000 ölçekte yapılmış haritalardan derlenmiş çeşitli ölçeklerde bölgesel jeoloji haritaları yayımlanmıştır. Oysa Türkiye'nin tümünün ancak 1/100 000 ölçekte yapılmış haritalardan derlenmiş 1/500.000 ölçekli jeoloji haritası yayımlanabilmiştir. 1/25.000 ölçekli bölgesel jeoloji haritalarının hazırlanması ise henüz tamamlanamamıştır. MTA'nın yaptığı 1/25.000 ölçekli jeoloji haritaları ülkenin %65'ini kapsamakta, bu oran üniversiteler ve diğer kamu kuruluşlarının yaptıklarıyla birlikte %92'ye ulaşmaktadır. 1/25.000 ölçekli haritalara dayanarak toplam 389 adet 1/100.000 ölçekli paftadan sadece 41'nin bu ölçekte jeoloji haritaları yayınlanmıştır. Kalan paftaların ortak bir lejand altında derlenip yayınlanabilmesi daha uzun bir zaman alacaktır. Yine İngiltere'nin tümünü kapsayan dere çökelleri örnekleri üzerinde 28 elemente kadar analitik veriye dayanan bölgesel jeokimya haritaları hazır. Oysa Türkiye'nin kabaca üçte birinin 4 element (pek az bir bölümünün en fazla 7-8

element) için analitik veriye dayanan jeokimyasal haritaları hazırlanabilmiştir. Bu hızla giderse Türkiye'nin tümünü kapsayan jeokimyasal verilerin toplanması ve değerlendirilmesinin daha uzun zaman alacağı açıktır.

MTA Ne Kadar Aramalı?

Madencilik yatırımlarında devletin işlevi, bu yatırımların erken aşamalarındaki engellerin (yüksek risk, uzun yatırım süresi) aşılmasını sağlayarak özel yatırımları uyarmakla sınırlı olduğuna göre, MTA'nın amacı kuşkusuz en az yatırımla bunu sağlamak olmalıdır. Bir başka anlatımla MTA arama faaliyetlerini olabildiğince erken bir aşamada kesip, geriye kalan yatırımları özel girişimcilerin gerçekleştirmesini beklemek durumundadır.

Öte yandan da MTA arama çalışmalarını, yatırım fırsatlarını özel girişimcilerin ilgisini çekecek bir ölçüde açığa çıkaracak kadar ilerletmek zorundadır. Çünkü MTA'nın yaptığı arama yatırımları, özel girişimcilerin ilgisini çekip üretken yatırımlarla tamamlandıkça, topluma geri dönen bir fayda yaratmaz. Açık ki devletin madencilik yatırımlarını bu şekilde subvanse etmesindeki amacı, ülke maden kaynaklarının hızla değerlendirilmesini sağlamak, ve böylece vergi ve döviz gelirlerini arttırmak, istihdam imkanlarını genişletmektir.

Bu iki zıt gereği en uygun bir noktada buluşturmak görüldüğü kadar kolay değildir. Ekonomik akılcılık yanısıra siyasi tercihler de bu konuda genel ve kesin bir sınırlama yapmayı zorlaştırır. Örneğin yatırım maliyetlerini düşürerek (kârlılığını arttırarak) yatırımların dağılımını hükümet politikaları çerçevesinde stratejik madenler ya da (istihdam yaratmak, yörenin kalkınmasını desteklemek amacıyla) geri kalmış yöreler lehine etkilemek için bu niteliklerdeki maden kaynaklarının nispeten daha ileri aşamalara kadar aranması gerekebilir. Aynı şekilde küçük ölçekli madencilige uygun kaynakların da biraz daha fazla çalışılması uygun olur. Çünkü büyük yatırımlar, eksik arama yatırımlarından fazlaca etkilenmez. Yatırımcı -projeye ilgi duyarsa- toplam yatırımlar içinde çok küçük bir yer tutacak arama yatırımlarını kendisi tamamlayabilir. Oysa sektörün gelişmesinde büyük yatırımlar kadar çok sayıda küçük yatırımlar da rol oynar ve aramaların yetersizliği küçük projelerin gerçekleşmesine önemli bir engel olabilir.

Bütün bunlarla birlikte MTA'nın genel olarak buluş aşamasına kadar çalışması, daha ileri çalışmalara (rezerv belirleme, fizibilite) bu istisnai durumlar dışında yönelmemesi ekonomik akılcılık gereği olarak gözükmektedir. Çünkü MTA gibi bulduğu maden kaynaklarını bir üretici kuruluşa devretmek zorunda olan

* *Mining Magazine-November 1990, s. 357*

yalnızca arayıcı bir kuruluşun bu oldukça masraflı ileri çalışmaları yapması, bu sahaları işletmeye bir istekli çıkmaması halinde gereksiz, bir istekli çıkması halinde ise yetersizdir. Deneyimler, daha önce yapılmış sondajların çoğunlukla yeniden sınındığını, örnekleme/analiz/hesap işlemleriyle ekonomik ve teknik değerlendirmelerin işletici kuruluş tarafından kabul edilebilir varsayım ve ölçütlerle yeniden yapıldığını göstermektedir. Bu nedenle arayıcı kuruluş tarafından gerçekleştirilen rezerv belirleme ve fizibilite çalışmaları çoğu kere kaynak israfından başka bir işe yaramamaktadır.

Siirt Madenköy bakır, Hasançelebi demir, Beypazarı toryum gibi çok sayıda MTA tarafından bulunmuş ve hatta buluştan da ileri aşamada çalışılmış yatakların bile özel yatırımcıların ilgisini çekememiş olmasına bakarak yukarıda öne sürülen görüşe karşı çıkmak, MTA'nın buluştan daha ileri çalışmalar yapması gerektiğini savunmak mümkündür. Ancak özel yatırımların uyarılması için yatırım fırsatlarının varlığı gerekli olmakla birlikte, etkili ve yeterli tek etmen olmadığı unutulmamalıdır. Türkiye'de bulunmuş maden kaynakları üzerinde üretken yatırımları engelleyen başka önemli etmenlerin (sözgelişi sermaye ve talep yetersizliği, teknoloji geliştirememesi, dış pazarlara girme zorlukları) varlığı gözardı edilemez.

Veri Toplama ve Bilgi Sunma

Maden aramaları yanısıra MTA'nın işlevinin gerektirdiği bir başka görevi de Türkiye Maden Kaynakları ile ilgili verileri derlemek, saklamak ve bu verileri sektörün ihtiyaç duyduğu bilgilere dönüştürerek ilgililere (girişimciler, DPT/Bakanlık vb. gibi kamu kuruluşları) sunmaktır.

Bunun için MTA'nın kendi faaliyetleri yanısıra ülkedeki tüm madencilik faaliyetlerini (arama, üretim) yakından izleyerek, bu faaliyetler sırasında ortaya çıkarılan verilerin belgelerini (maden jeolojisi haritaları, jeofizik/jeokimyasal anomali haritaları, sondaj logları, örnek alım yerlerini gösterir haritalar, imalat haritaları, analitik veriler vb.) derleyip, sistemli bir biçimde saklaması, bir başka anlatımla bir ülke maden kaynaklarının arama ve üretim açısından sicilini* tutması gerekir. Bu, iki açıdan gereklidir. Birincisi, söz konusu maden kaynağına, belli bir arama ve/veya üretim faaliyetinden sonra çeşitli nedenlerle (o gün için daha ileri aramalara değmez olması, ekonomik olmaması, bilinen rezervin tükenmesi vb.) terkedildikten bir süre sonra yeniden aynı yada başka bir maden için ilgi duyul-

duğunda, büyük emek ve para karşılığı edinilmiş verilerin değerlendirilmesi suretiyle yeni çalışmaların bu veriler ışığında daha akılcı biçimde sürdürülebilmesi sağlamaktır. Çünkü çoğu kere daha önce yapılmış sondajlar ve açılmış ocaklarda gözlemlenmiş verilerin bu belgelerden başka yolla sağlanması ekonomik ve bazan da mümkün değildir. Daha önceki faaliyetler sırasında edinilmiş verilerin saklanmamış olmasının bedeli sonradan ya bu verilerin yeniden toplanması (göçük galerin temizlenip incelenmesi vb. gibi) ya da eksik verilerle çok yüksek riskli arama çalışmalarının göze alınması biçiminde katmerli olarak ödenmektedir. Maden kaynağı üstünde önceki ve sonraki çalışmalar çoğunlukla aynı kişi ya da kuruluşça yapılmadığından böyle belgelerin saklanması özel girişimcilerden beklenebilir. Madenlerin gerçek sahibi devlet olduğuna göre, bu iş onun bir organına, yani MTA'ya düşer.

MTA'nın veri derlemesinin ikinci gereği, değişik girişimcilerin ellerinde bulunan verilerin tek bir elde toplanarak, parçasını oluşturdukları bütünü anlamlı bir mozayikini elde etmek üzere birleştirilmesini, bütünleştirilmesini sağlamaktır. Bunun için MTA'nın derlediği verileri, gittikçe artan veri birikiminin ve yeni gelişen kavramsal modellerin ışığında maden kaynaklarının ve daha geniş çerçevede maden provenislerinin aydınlatılması yönünde sürekli olarak yorumlama-değerlendirme çabası içinde olması gereklidir. Bu geçmiş deneyim ve birikimleri gelecekteki yeni başarılarla uzatan, maden aramalarında son derecede yararlı ve gerekli bir işlemdir. Bir maden kaynağını, belli bir miktar üretim yaptıktan sonra geride kocaman bir soru işareti bırakarak terketmek, ondan sağlanabilecek kazancı sadece üretilmiş madenin değerine indirgemek, herhalde akılcıca bir davranış değildir.

MTA İşlevini Yerine Getirebiliyor mu?

Son yıllarda MTA'nın, parlak geçmişinin ürünü olan arşivindeki zengin bilgi birikimi, büyük işgücü ve geniş teknolojik imkanlarından beklenebilecek bir katkıyı sektöre sağlayamadığı herkesin dile getirdiği bir gerçektir. Çoğu kişiye (ki bunlar içinde bazı yetkililer de vardır.) göre, devletin MTA eliyle sektöre yapmak istediği sübvansiyonlar yerine ulaşmamakta, sektörde üretim imkanlarının büyümesine hizmet etmemektedir. MTA devletten bu amaçla aldığı bütçesini ilerde devlete yarar getirme potansiyeli taşımayan verimsiz yerlerde harcamakta, bir anlamda telef etmektedir. Aynı sahalara girip tekrar tekrar çalışmakta, 58 yıldır bir türlü yapması

* Maden Dairesi'nce tutulan ruhsat sahalarının hukuksal yönden sicilini içeren maden sicilinden farklı.

gereken işleri tamamlayamamaktadır. Nitekim halâ Türkiye'nin maden envanterlerini bile çıkaramamış, maden potansiyelini ortaya koyamamıştır.

Hemen belirtilmeli ki, bu görüşlerde doğrular yanısıra büyük ölçüde yanlışlar vardır ve herşeyden önce bu yanlışların düzeltilmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi madenlere olan talebin en uygun hangi kaynaklardan karşılanacağı, ekonominin temel yasası gereği ihtiyaçların en iyi şekilde en ucuza karşılanması esas olduğundan, son çözümlemede varolan kaynak seçenekleri arasındaki rekabet tarafından belirlenir. Geçerli koşullarda ekonomik olarak yararlanılabilir kaynak seçenekleri maden yatağı, diğerleri marjinal ya da ekonomik olmayan kaynaklar diye nitelenir. Zamanla bugün ekonomik olabilen nitelikteki kaynakların tüketilmesi, talep artışı, teknolojik gelişmelerle üretim maliyetlerinin düşürülmesi, teknolojik sorunların çözülmesi gibi nedenlerle bugün ekonomik olmayan kaynakların da ekonomik olarak yararlanılabilir oldukları herkesce bilinen bir gerçektir. Başka bir anlatımla maden yatakları kavramı, jeolojik imkanlar (kaynak seçenekleri), yanısıra ekonomik koşullar ve teknolojik yetenekler çerçevesinde belirlenen ve kapsamı bu unsurlardaki değişikliklerle değişen (genellikle genişleyen) dinamik bir kavramdır. Ekonomik koşulların nasıl değişeceği ve teknolojinin ne yönde gelişeceği belli bir süreden ileriye tahmin edilmeyeceği için, her zaman geçerli olacak maden kaynakları envanterlerinin çıkarılması ne ekonomik ne de mümkündür. Ancak bugünkü ve öngörülebilir gelecekteki koşullar çerçevesinde yaşayan envanterler çıkarılabilir ki, son yıllarda güncel tutmada başarılı olamadığını kabul etmekle birlikte, MTA çok sayıda maden için böyle envanterleri sektörün yararlanmasına sunmuştur.

Sonuç olarak makul bir süre içinde MTA'nın ülkedeki tüm maden kaynaklarını açığa çıkarması, işlerini tamamlaması temelden yanlış bir beklentidir. Topraklarımızın altında bugün ve öngörülebilir gelecekte işimize yarayabilecek neyimiz var, maden ihtiyaçlarımızı hangi kaynaklarımızdan ve nasıl karşılayabiliriz soruları soruldukça -ki sürekli sorulacaktır- MTA'nın katkılarını ihtiyaç olacaktır. Dolayısıyla MTA ülkedeki sahaları makul zaman aralıklarıyla tekrar tekrar çalışacaktır. Daha önce yaptığı çalışmaları tekrar etmek için değil, ekonomik koşullardaki iyileşme ya da üretim teknolojisindeki gelişmelerle ilgi çekmeye başlayan ancak daha önce ekonomik olarak işletilemeyeceği anlaşıldığından yarıda bırakılmış çalışmaları ilerletmek için gerektirir, önceki çalışmalarda ekonomik olma potansiyeli taşımadığı için ilgi dışı kalmış, düşük nitelikte (düşük tenörlü, teknolojik sorunlu) ve yüksek üretim maliyetli (derin vd.) kaynakları

aramak için gerektirir, arama yaklaşımı ve teknolojisindeki ilerlemeler sonucu daha önce gözden kaçmış kaynakları bulmak için gerektirir. Kuşkusuz daha önceki çalışmalarının sonuçlarını, bilinmeyenlerin azaltılması açısından yeni çalışmalarında değerlendirecek, sadece yeni amacının gerektirdiği ek çalışmalarla onu tamamlamakla yetinecektir.

Öte yandan yukardaki eleştiriler MTA'nın bugün ekonomik olmayan kaynakları da bulmak için çalışmalar yapmasına yönelik ise, buna da tümüyle hak vermek mümkün değildir. Kuşkusuz, sözgelisi İspir-Ulutaş, Maçka-Güzelyayla gibi işletmeye alınamamış birçok porfiri bakır yatağı dururken, MTA'nın benzeri başka porfili bakır yatakları aramasının doğruluğu tartışılabilir. Ancak madencilikte uzun yatırım süreleri ve bu yatırımlarda MTA'nın yeri göz önüne alınırsa, maden aramada hedeflerin tümüyle bugünkü ekonomik koşullar ve teknolojik yeteneklere bağlı olarak saptanmasının doğru olmayacağı açıktır. Doğru olanı, MTA'nın sektörün bugünkü ihtiyaçları ve yarınki hedeflerine yönelik çalışmaları makul bir denge içinde yürütmesidir. Ayrıca, başlangıçta hemen anlaşılamayacağı için, bugünkü koşullarda ekonomik kaynaklara yönelik çalışmalar sırasında, ekonomik olanlar yanısıra ekonomik olmayan kaynakların ortaya konmasını da doğal karşılamak gerekir.

Bütün bunlarla birlikte, MTA'nın son yıllarda işlevini hakkıyla yerine getiremediğini kabul etmek ve bunun gerçek nedenlerini vurgulamak gerekir.

Kuşkusuz bu olumsuz durumun birçok nedeni vardır. Kanımca bunlar içinde en önemlileri, MTA'nın ana işleriyle ilgili faaliyetlerinde daralmaya, yatırım gücünde azalmaya ve sektörün kısa ve uzun vadeli hedef ve ihtiyaçlarına uygun, öncelikleri iyi belirlenmiş yeterli düzeyde proje geliştirememesine yolaçan nedenlerdir.

Bunun sonucu olarak, MTA bütçesinin büyük bölümü cari harcamalara (yaklaşık %85'i personel giderleri) gitmekte, işgücü ve ekipman imkanları hizmete sokulamamakta, yatırıma ayrılabilen çok sınırlı kaynaklar da iyi seçilmiş projelerde değerlendirilememektedir.

1985 yılında yürürlüğe giren 3213 sayılı Maden Yasasıyla getirilen sınırlamalar (kendi ruhsat sahaları dışında MTA'nın ön aramalardan ileri arama çalışmaları yapamaması) MTA çalışmalarında verimsizliğe yolaçan nedenlerin başında gelmektedir. MTA saptadığı ümitli sahalarda, sözü edilen ruhsat kısıtlamaları yüzünden, çalışmalarını girişimcilerin ilgisini çekebilecek bir aşamaya kadar ilerletmemekte, dolayısıyla özel yatırımları güçlü biçimde uyaramamaktadır. Kendi ruhsat sahalarında (bunlar hem toplam AR+ÖİR sahalarının %4'ünden az bir alanı kaplayan, hem de çoğunlukla taksirli

gelmiş, özel ruhsatlara göre fazla ümitli ve önceliği olmayan sahalardır.) ve ücretli işler (bunlar amacı ve kapsamı hizmet talep eden ruhsat sahibince belirlenen, daha çok acil sorunlarının çözümüne yönelik sınırlı çalışmalardır.) biçiminde başka ruhsat sahalarında yapabildiği önaramalardan daha ileri arama çalışmaları ise, gerek nitelik gerekse nicelik yönüyle etkileri hissedilebilir bir ağırlıkta değildir. Bunların sonucu MTA yatırımları 1985'den beri sürekli gerilemekte ve madencilikte etkili bir politika aracı olma niteliğini büyük ölçüde yitirmektedir.

MTA'nın faaliyetlerindeki daralmayla uğradığı deneyim kazanma, uzmanlaşma, teknoloji yenileme ve sektörle iletişim (MTA gittikçe sektörün sorunlarına karşı duyarsızlaşmakta, ihtiyaçlarına karşı ilgisizleşmektedir.) gibi konulardaki kayıpları kanımca daha da önemlidir ve ilerde vahim sonuçlar doğurabilecektir. Bugün MTA'da 10 yıldır bir arama sondajları programı hazırlama, uygulama ve sonuçlarını değerlendirme fırsatı bulamamış jeoloji mühendisleri, herhangi bir teknoloji araştırmasına katılmamış maden mühendisleri az değildir. Yarın emeklilik vb gibi nedenlerle zaten çok sayıda olmayan deneyimli uzmanlarını da yitirirse, içinde bulunduğu kötü koşulları aşmak için kendi iç dinamiği ile çözüm üretebilme gücü herhalde hiç kalmayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

MTA madencilik yatırımlarına ilk ivmeyi kazandırmak gibi, sektörün büyümesinde önemli bir işleve sahip kuruluşur. Sektörde faaliyet gösteren girişimciler için rakip değil, büyük bir destek kaynağı, devlet için ise, madencilik politikalarının etkili bir uygulama aracıdır. Bu nedenle kapatılması, maden arama dışındaki alanlara kayması ya da görevi maden arama değil de Maden Yasası'nı yürütmek olan Maden Dairesi ile birleştirilmesi vahim sonuçlar doğuracak büyük bir hata olur. Yaşanan sorunlara çözüm, MTA'nın asli işlevlerinde etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması yönünde aranmalıdır.

1- Bunun için ilkin 3213 sayılı Maden Yasası'nda yapılacak değişikliklerle MTA'nın ruhsatlı ruhsatsız tüm sahalarda, kendisi ruhsat almadan ve sahibinin iznine gerek olmadan- ruhsat sahibinin çalışmalarını engellemek ve bir hak talep etmemek koşuluyla- faaliyet gösterebilmesi sağlanmalıdır. Bu kapsamda birçok ülkede olduğu gibi ruhsat sahibi ya da yöneticisinin MTA'dan atanmış görevliye veri toplamak amacıyla (Maden Dairesi'nin denetimlerinden ayrı) ruhsat sahasındaki yerüstü-yeraltı ocaklarına girmesine, gözlem yapmasına ve ilgili tüm belgeleri (topografya/jeoloji/jeofizik/jeokimya haritaları, imalat

planları, analiz sonuçları vb.), sondaj karotları ve maden stoklarını incelemesine, örnek almasına, yarma, sondaj yapmasına izin vermek zorunda olmasını sağlayacak yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Yarma, sondaj, galeri ve kuyu gibi çalışmaları, yapacağı masrafların ve alacağı risklerin karşılığı olan bir çıkar sağlayabilmesi açısından, "tip mukavele" ile yapması daha uygun olup, bunun için yasal bir düzenlemeye ihtiyaç yoktur.

2- Yine Maden Yasası'nda yapılacak değişikliklerle, ruhsat sahiplerinin kendi faaliyetleri sırasında elde ettikleri yukarıda sözü edilenlere benzer veri ve belgeleri (haritaları, sondaj logları, sondaj/galeri/kuyu/yarma/örnek alım yerlerini gösterir haritalar, analiz sonuçları) hazırlayarak MTA'ya vermek, sondaj karotlarını Maden Dairesinin denetimi, MTA'nın incelemesi için belli bir süre saklamak zorunluluğu getirilmelidir. Bunun için Maden Dairesi'ne verilmesi zorunlu olan faaliyet raporlarının bir kopyasının MTA'ya aktarılması amaca yeterlidir. Birçok ülkede (örneğin İngiltere*, Avusturalya) maden ruhsatları verilirken benzeri koşullar getirilmiştir.

3- MTA veri kayıt ve işleme sistemlerini yenilemeli, bu konuda bilgisayar imkanlarından daha fazla yararlanmalıdır. Envanterlerine giren tüm maden kaynakları ile ilgili veriler bilgisayarla işlenebilir bir formda ve uluslararası standartlarla uyumlu biçimde bilgisayar ortamına aktarılmalıdır. Böylece envanterlerdeki verilere erişim kolaylıkları, kayıtlardaki veri ve bilgileri kolayca güncelleştirme ve çeşitli değerlendirme amaçlarıyla hazırlanmış paket programlardan yararlanma imkânı doğacaktır.

4- İş hacmini genişletme, gelirlerini artırma gibi amaçlarla ücretli işler yapmaya yönelmesi ve hizmet kapasitesini (işgücü ve ekipman olarak) buna göre belirlemesi doğru değildir. Bu hizmetlerle sektöre karşılaştığı acil sorunlarında yardımcı olunabilirse de madencilik yatırımlarını benimsenen politikalar yönünde etkileyebilecek bir faaliyet gerçekleştirilemez. Üstelik de bu işlerde gereken yüksek rekabet gücünü ve hizmet kapasitesinde (işgücü, ekipman) aşırı esnekliği bir kamu kuruluşunun göstermesi mümkün değildir. Böyle işleri MTA'nın kendi üstlenmesi yerine, bu konudaki yerli mühendislik-danışmanlık ve yüklenicilik firmalarının yurt içi ve yurt dışı yükümlülüklerinde ücreti karşılığında her türlü hizmet desteği vermesi daha uygundur. Bu hem MTA'nın bu tür işlere tahsis edebileceği uzman ve ekipman gücünün rekabetçi bir yapı içinde değerlendirilebilmesini sağlayacak hem de MTA'yı arkasına alan yerli firmaların özellikle yurtdışı işlerde rekabet gücünü son derecede arttıracaktır.

* Honey, R.M., 1991. Outline of mining law of England, Scotland and Wales: Trans. IMM., 100, 4 73-A 83.

5- Yatırım gücünü arttırmak için MTA'nın finansman imkânlarını, işgücünü ve ekipman kapasitesini kullanabilecek kadar çoğaltma yönünden şansı fazla değildir. Sağlık, eğitim, güvenlik gibi öncelikli alanlar yanında kıt bütçe imkânlarından maden aramalarına daha fazla kaynağın ayrılabilmesi mümkün değildir. Ayrıca MTA'nın hizmetlerine olan talebin, sahip olduğu işgücü ve ekipman kapasitesini tümüyle kullanmasını gerektirip gerektirmediği de tartışma götürür. Bu nedenle MTA'nın yatırım gücünü artırmak için cari harcamaları düşürmek en geçerli bir seçenek olarak görülmektedir. Bunun için işgücü ve ekipman kapasitesinin -asli işleviyle ilgili hizmet talepleriyle orantılı bir düzeye- düşürülmesi önceliklerin başında gelir. Bu doğrultuda özellikle destek hizmetleri yada maden arama ile doğrudan ilişkili olmayan hizmetler veren birimler gözden geçirilmelidir. İhtiyaç fazlası makina Parkının elden çıkarılması nispeten kolay olmakla birlikte, personel sayısını azaltmanın zorlukları açıktır. İstihdam fazlası personelin ihtiyaç duyulan kamu kuruluşlarına (örneğin Maden Dairesi) kaydırılması personel sayısını düşürmenin en etkili yolu olarak düşünülebilir.

6- Maden arama ile ilgili konularda Birleşmiş Milletler ve gelişmiş ülkelerle ilgili uluslararası işbirliği ve teknik yardım (uzman, teknoloji) sağlanması MTA'nın yatırım gücünün artırılması için diğer önemli bir seçenek olarak düşünülebilir. Şimdiye kadar MTA böyle birçok uluslararası işbirliği ve teknik yardım projesi ile küçümsemeyecek finansman desteği bulmuş, personelinin bu projelerde uzmanlık kazanmasını sağlamıştır. Bundan sonra da uluslararası işbirliği ve teknik yardım imkanlarını sağlamaya yönelik çabaları artan bir önem vermelidir.

7- Öte yandan MTA elindeki kıt yatırım imkânlarını azami faydaya yönlendirebilmesi için iş programlarına aldığı projelerde daha fazla seçici olmak zorundadır.

Yukarıda önerilen Maden Yasası'ndaki değişikliklerle MTA faaliyetlerindeki ruhsat kısıtlaması kaldırılırsa, sektörün hedef ve önceliklerine uygun proje geliştirme çabaları önündeki önemli bir engel aşılmış olacaktır.

İyi proje geliştirememenin diğer önemli bir nedeni de kanımca madencilikte uzun vadeli strateji ve hedeflerin açık seçik belirlenmemiş olmasıdır. Bundan dolayı uzun bir süredir maden arama projeleri hazırlama çabaları yönlendirilememiş, deyim yerindeyse başıboş bırakılmıştır. Son yıllarda havza ya da kuşak projeleri diye tanımlanan arama stratejisinin ise isabeti tartışılabilir. Çünkü bu tarz çalışmada madenlerin öncelikleri, değerlendirilebilme potansiyeli gözönüne alınarak bir seçme yapılmadan, hepsi için para, emek ve zaman harcanmaktadır. Söz gelişi böyle bir kuşak projesi içinde civa, asbest, porfiri bakır, lateritik nikel yatakları aranması ne kadar doğrudur, tartışmaya değer.

Bunun için, herşeyden önce Türkiye ve Dünyada madencilik ve madenlere dayalı sanayi sektörlerinin teknik alanlarında yaşanan bellibaşlı gelişmeleri izlemek, ana yönelişleri ve yeni ufukları zamanında doğru teşhis etmek ve buna göre madencilik yatırımlarının önüne öncelikleri belirlenmiş kısa ve uzun vadeli hedefler koymak bir zorunluluktur. Bu, geniş kapsamlı, dolayısıyla çok yönlü ve geniş katılımlı tartışmaları gerektiren bir konudur. Bünyesinde değişik alanlarda çok sayıda uzman barındıran MTA, bu konulardaki tartışmalarda öncülük edebilecek bir kurumdur. O nedenle bu konulardaki tartışmaların 5 yılda bir 5 yıllık Kalkınma Planları hazırlanırken DPT Özel İhtisas Komisyonu çalışmaları ya da yılda bir kez MTA iş programı hazırlıkları sırasında yapılan dar çerçevesinin dışına taşırılması çok yararlı olacaktır. Bu amaçla, ilgili konularda çalışma grupları görevlendirilmesi, MTA'nın yayımlarında (dergi, kitap) konuyla ilgili görüş, eleştiri ve önerilere yer verilmesi, böyle tartışmaların canlı tutulması açısından önem taşımaktadır.

8- MTA bugün projeleri etkin biçimde (düşük maliyetle) uygulayamayacak kadar karmaşık ve ağır işleyen bürokratik bir yapıya bürünmüştür. Proje uygulamaları sırasında eleman tahsisi, kamp yeri seçimi, bina kiralama, araç tahsisi, işçi alımı, programda gerekli değişikliklerin (örneğin sondaj yerinin değişmesi, miktarının azaltılıp, çoğaltılması) yapılması, proje harcamalarının onaylanması gibi konularda Genel Müdürlük, ilgili Daire Başkanlıkları, Bölge Müdürlüğü, Proje Yöneticiliği, Proje Başkanlığı, Kamp Şefliği işe karışmakta, yetki ve sorumluluklar bu karmaşık bürokrasi içinde yeterli açıklıkta tanımlanmadığı için çoğu kere ufak bir sorunda bile karar oldukça geçikerek ve birçok kere de Genel Müdürlük katına kadar çıkılarak alınabilmektedir. Bu karmaşık ve açık olmayan yetki ve sorumluluk dağılımı, işlerin etkin biçimde yürütülmesini engellediği gibi, başarısızlıklarda payı olan sorumluların açıkça belirlenmesini de zorlaştırmaktadır. O nedenle işlevine ve yapılanma gereklerine uygun en yalın yapıya kavuşturulması bu açıdan öncelik taşımaktadır. Uzun tartışmaları gerektirecek bu konuda ayrıntılara girilmeden kısaca söylemek gerekirse, MTA işlevlerinin küçük birimlere ayrılarak yürütülmesi, birim yöneticilerine sorumluluklarının gerektiği yetkinin verilmesi, gereksiz bileşenlerin, yapıdan çıkarılması (örneğin Bölge Müdürlüklerine gerek olup olmadığı tartışılmalıdır), hizmet birimlerine MTA'nın işlevini yerine getirmesindeki katkısıyla bağlantılı bir konum ve ağırlıkta yer verilmesi (örneğin jeokimyasal arama çalışmalarını yürüten birimin yapı içindeki konumunun ve hizmet kapasitesinin yükseltilmesi) üzerinde durulmalıdır.